

ESG PRINCIPLES - A DRIVER OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT AND BUSINESS TRANSFORMATION

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

 <https://timeedu.uz/>

 24.10.2025 y.

2-TO'PLAM
2-MAXSUS SON/2025

+998 95 651 90 00
journals@timeedu.uz

“ESG tamoyillari – hududlarni barqaror rivojlantirish va biznesni transformatsiyalash drayveri” mavzuida Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani ilmiy maqolalar va tezislari to‘plami. -T.: TMII, 2025. – 752 bet.

Ushbu to‘plamda mamlakatimizda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, iqlim o‘zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ESG tamoyillari asosida hududlar va sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini ta’minlash, hududlarda “yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning samarali iqtisodiy mexanizmlarini joriy qilish, yirik va o‘rta biznes korxonalari faoliyatini transformatsiyalash va raqobatbardoshligini oshirish, sanoat korxonalarida chiqindilarni boshqarish va sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirish, “yashil” texnologiyalar, sun’iy intellekt asosida atrof-muhitni muhofaza qilish, raqamli iqtisodiyot sharoitida mavjud sanoat ishlab chiqarishni raqamli transformatsiya qilish jarayonlarini jadallashtirish orqali ishlab chiqarish sanoatini “drayver” sohaga aylantirish istiqbollari hamda barqaror iqtisodiy o‘rtni ta’minlashning turli yo‘nalishlariga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqot materiallari keltirilgan.

To‘plamda keltirilgan materiallarning mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va keltirilgan huquqiy-me’yoriy hujjatlarning haqqoniyligi, tanqidiy fikr-mulohazalar va takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

Сборник научных статей и тезисов Международной научно-практической конференции на тему «Принципы ESG – драйвер устойчивого развития регионов и трансформации бизнеса». – Т.: ТМII, 2025. – 752 с.

В сборнике представлены материалы научных исследований, посвященные устойчивому экономическому развитию нашей страны, диверсификации производства, адаптации к изменению климата и смягчению его последствий, повышению эффективности природопользования, обеспечению устойчивого развития регионов и промышленных предприятий на основе принципов ESG, внедрению эффективных экономических механизмов поддержки «зеленой» экономики в регионах, трансформации деятельности крупного и среднего бизнеса и повышению его конкурентоспособности, управлению отходами и развитию циклической экономики на промышленных предприятиях, охране окружающей среды на основе «зеленых» технологий, искусственному интеллекту, перспективам превращения обрабатывающей промышленности в «драйверную» отрасль за счет ускорения процессов цифровой трансформации действующего промышленного производства в условиях цифровой экономики, а также различным направлениям обеспечения устойчивого экономического роста.

Авторы сами несут ответственность за содержание представленных в сборнике материалов, достоверность содержащихся в нем статистических данных и представленных нормативно-правовых документов, а также за критические высказывания и предложения.

Tahrir hay’ati: i.f.n., dotsent Sh.K. Narbayev

i.f.n., professor I.S. Xotamov

i.f.d., professor Sh.I. Alibekov

i.f.d., professor V.P. Kuznetsov

i.f.f.d., dotsent N. Nosirova

i.f.f.d., dotsent D. Mamasoatov

assis. G. Axmedova

assis. A. Qudratxo‘jayev

Taqrizchilar: i.f.d., professor N.M. Maxmudov

i.f.d., professor A.A. Yadgarov

KIRISH SO‘ZI

ASSALOMU ALAYKUM, HURMATLI XALQARO ANJUMAN ISHTIROKCHILARI, AZIZ MEHMONLAR!

Sizlarni Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti hamda O‘zbekiston Ekologik Partiyasi Markaziy kengashi tomonidan tashkil etilayotgan mazkur Xalqaro ilmiy-amaliy anjumanda qutlashdan mamnunmiz!

Qadrli anjuman ishtirokchilari, bugun biz “ESG tamoyillari – hududlarni barqaror rivojlantirish va biznesni transformatsiyalash drayveri” mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman o‘tkazmoqdamiz. Bugungi anjumanning asosiy maqsadi mamlakatimizda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, iqlim o‘zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ESG tamoyillari asosida hududlar va sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini ta’minlash, hududlarda “yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning samarali iqtisodiy mexanizmlarini joriy qilish, yirik va o‘rta biznes korxonalari faoliyatini transformatsiyalash va raqobatbardoshligini oshirish, sanoat korxonalarida chiqindilarni boshqarish va sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirish, “yashil” texnologiyalar, sun’iy intellekt asosida atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llarini chiqur tahlil qilgan holda ilmiy amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan qaror va farmonlar, Vazirlar Mahkamasi qarorlari, amalga oshirilayotgan islohotlar ushbu anjuman mavzusining naqadar dolzarbligini anglatadi. Yurtboshimiz tomonidan 2025-yilni “Atrof-muhitni asrash va “yashil” iqtisodiyot yili” deb nomlanishi hamda ushbu yo‘nalishda qabul qilingan Davlat dasturida belgilangan vazifalarning ijrosini ta’minlashda ma’lum ma’noda anjumanning ham o‘z hissasi bo‘ladi deb umid qilamiz.

Anjuman natijalaridan kutilayotgan ilmiy, ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlik quyidagilarda o‘z ifodasini topadi:

Ilmiy samaradorlik – anjumandan kutilayotgan ilmiy-amaliy natija mamlakatimiz hududlarida barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash, sanoat korxonalarining atrof-muhitga bo‘lgan e’tiborini yanada kuchaytirish, biznes strategiyalarini takomillashtirish, shu bilan birga hududlar darajasida barqaror rivojlanishni amalga oshirish darajasini tahlil qilish, “atrof-muhit, jamiyat, boshqaruv” (ESG) tamoyillariga mos holda faoliyat ko‘rsatishlariga erishishning ustuvor yo‘nalishlarini tahliliy o‘rganish asosida olingan natijalarni umumlashtirib ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ijtimoiy samaradorlik – muhokama qilinadigan masalalarning har birida ijtimoiy samara alohida o‘rin egallaydi. Chunki ESG-tamoyillarining asosiy xususiyati ham ijtimoiy sohaga yuqori darajada e’tibor qaratilishidadir. Shu jihatdan ijtimoiy samarani iqtisodiy jihatdan baholash, bu yo‘nalishda mavjud amaliyotlarni ilmiy tahlil qilishning konseptual yondashuvlarini ishlab chiqishga, hududlarda va biznes sohasida izchil islohotlarni amalga oshirish orqali jamiyatni rivojlantirish, aholining turmush darajasini yaxshilash, barqaror daromad manbalarini shakllantirish, tabiiy resurslar tejamkorligiga erishish asosida kelajak avlod uchun zahiralarini saqlab qolish, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Iqtisodiy samaradorlik - iqtisodiy faoliyatning faol ishtirokchilaridan biri ishlab chiqarish korxonalaridir, ular tomonidan mahsulot ishlab chiqarish jarayonida sezilarli darajada uglerod izi qoldiriladi. Shaffof va ekologik toza ma’lumotlarni taqdim etish atrof-

muhitni muhofaza qilish qonunchiligiga rioya qilish uchun zarurdir. Iqtisodiy samaradorlik jihatidan mavzu doirasida muhokama qilinadigan har bir masala katta ahamiyatga ega. Birinchidan, sohada qonunchilik bazasini mustahkamlash; ikkinchidan, korxonalarda ESG tamoyillarini joriy yetishning iqtisodiy samaradorligini baholash uslubiyotini ishlab chiqish; uchinchidan, hududlarning barqaror rivojlanishi uchun mavjud salohiyatini baholash va shu asosda sohalarni diversifikatsiya qilish imkoniyatining vujudga kelishi, to'rtinchidan, korxona va tarmoqlarni rivojlantirishda "yashil" investitsiyalarni jalb qilish hamda ulardan samarali foydalanishga keng yo'l ochiladi.

Albatta bunday o'zgarishlar, texnologik taraqqiyotga hamohang ravishda, qo'shimcha imkoniyatlarni ochishga va rivojlanishning yangi strategiyalarini ishlab chiqishga keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Lekin shu bilan bir qatorda, iqtisodiyotni raqamlashtirish va bunday sharoitda biznesni rivojlantirish jarayonlarida, o'ziga xos muammolar va turli savollar ham yuzaga kelmoqda.

Bunday masalalarni o'rganib, uning yechimlarini topish uchun Toshkent menejment va iqtisodiyot institutining professor-o'qituvchilari tomonidan ham turli ilmiy tadqiqotlarni olib borish yo'lga qo'yilgan. Ularning tadqiqotlari natijalaridan - o'quv jarayonlarida, ta'lim sifatini oshirish maqsadlarida, keng foydalaniladi.

Bu o'z navbatida, institutda menejment, iqtisodiyot va axborot texnologiyalari sohalarida tayyorlanadigan malakali mutaxassislarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy ko'nikmalarini ham oshirishga hizmat qiladi.

Bundan tashqari, institutda innovatsion dasturlar va loyihalar orqali talabalarni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish, ularda raqamli iqtisodiyot va global biznes muhitida raqobatbardosh bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

Xalqaro ilmiy-amaliy anjumanni o'tkazishda hamkorlik qilayotgan O'zbekiston Ekologik Partiyasi Markaziy kengashiga, anjumanda ishtirok etayotgan O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi, BMT ning UNDP loyihasi vakillariga, Federal davlat byudjeti oliy ta'lim muassasasi Kozma Minin nomidagi Nijniy Novgorod davlat pedagogika universiteti, Umumrossiya davlat adliya universitetining (VGUYU) Shimoliy-Kavkaz instituti (filiali), Umumrossiya davlat adliya universitetining (VGUYU) Rostov instituti (filiali), Kazpotrebsoyuz Karaganda universiteti, Kyungdong Universiteti (Koreya Respublikasi), tashkilot va korxonalarining mutaxassislari, xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlarga o'z minnatdorchiligimizni izhor qilamiz.

Bugun sizlarning e'tiboringizga taqdim etiladigan taqdimotlar va fikrlar - bizni zamonaviy iqtisodiyotning yangi talablariga mos keladigan biznes modellarni yaratishga ilhomlantiradi.

Biz bu jarayonda, o'z tajribamizni almashish va birgalikda muammolarni hal qilish uchun yangi g'oyalarni kashf etishni maqsad qilamiz.

Umid qilamanki, anjumanimiz samarali va foydali bo'ladi.

Har biringizning ishtirokingiz va hissangiz bu jarayonda juda muhim.

Keling, birgalikda yangiliklarga ochiq bo'lib, innovatsion yechimlarni izlaylik!

Bugungi anjuman ishiga va unda ishtirok etayotgan barcha ishtirokchilarning ilmiy-ijodiy faoliyatlariga ulkan muvaffaqiyatlar tilaymiz!

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti rektori

X. Axmedov

MUNDARIJA / ОГЛАВЛЕНИЕ

I SHO‘BA. IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH, ISHLAB CHIQRISHNI DIVERSIFIKATSIYA QILISH, IQLIM O‘ZGARISHI OQIBATLARIGA MOSLASHISH VA ULARNI YUMSHATISH, TABIIY RESURLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	11
HUDUDLARNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH DASTURLARINI XALQARO STANDARTLAR TIZIMIGA MOSLASHTIRISH IMKONIYATLARI	
Abdulloyev A.J., N.K.Sharapova	11
АНАЛИЗ ГОТОВНОСТИ УНИВЕРСИТЕТОВ К ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ И РЕАЛИЗАЦИИ ESG-КОНЦЕПЦИИ	
Кузнецов В.П., Назарова Е.Н.	23
ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОЙ КОНТРОЛЬ КАК МЕТОД ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	
Алибеков Ш.И.	33
ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТАРКИБИНИ БОЗОР КОНЪЮНКТУРАСИ ЎЗГАРИШИГА МОС ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	
Чариев К.А., Абдулазизов Ш.А.	37
BARQAROR RIVOJLANISHDA YASHIL ENERGIYA TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI	
Asamxodjayeva S.Sh.	48
BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISH JARAYONIDA RAQAMLI BANK XIZMATLARINI KENGAYTIRISH ISTIQBOLLARI	
Meyliqulov Sh.X.	56
МЕХАНИЗМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТЬЮ В КОМПАНИЯХ	
Киясов Б.Н.	60
РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ КРІ ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ СОТРУДНИКОВ НА ПРЕДПРИЯТИИ	
Ўқбар Айдын	66
TO‘QIMACHILIK KORXONALARIDA INNOVATSION XATARLARNI BOSHQARISH VA HUDUDIY “YASHIL” IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	
Rashidov J.X.	72
“QURILISH SOHASI FAOLIYATIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH”	
Alimov O.S.	82
O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI MAKROIQTISODIY BARQAROR RIVOJLANTIRISH TANHILI	
Nazirova S.X.	89
ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПРОИЗВОДСТВА ОДЕЖДЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	
Ахмедова Г.А.	99
ОПТИМИЗАЦИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ В НИЖЕГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПРИМЕРЕ КОМПАНИИ «ГРУППА ГАЗ»	
Лаврентьева Е.В., Пахомичева А.С.	107
БЕРЕЖЛИВОЕ ПРОИЗВОДСТВО КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ	
Лаврентьева Е.В., Султанова Л.Л.	113
ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РОССИЙСКИХ РЕГИОНОВ ПО ВНЕДРЕНИЮ ESG – СТАНДАРТОВ	
Набоков В.И., Некрасов К.В.	121
ЎЗБЕКИСТОНДА КИРУВЧИ ТУРИЗМНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШДА АУТСОРСИНГ ХИЗМАТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ЗАРУРАТИ	
Рискулов Р.Б.	125
KORXONADA BREND EKOTIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-USLUBIY JIHATLARI	
Sa’dulloyev H.I.	134

RAQAMLI IQTISODIYOTNING MAMLAKAT IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA’SIRI VA “RAQAMLI O‘ZBEKISTON – 2030” STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISHDAN KUTILAYOTGAN NATIJALAR TAHLILI	
Sharipova Sh.B.	140
O‘ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	
Sharipov I.B.	147
РАЦИОНАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕРРИТОРИИ ДЕХКАНСКИХ ХОЗЯЙСТВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ	
Ашуров А.Ф.	155
II SHO’BA. “YASHIL” TEXNOLOGIYALAR, SUN’IY INTELEKT VA ENG YAXSHI TEXNOLOGIYALAR (BAT) ASOSIDA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH	164
OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISH: RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI INTEGRATSIYA QILISH YO’LLARI	
Yuldashev I.B.	164
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ МОДЕЛЬ «УНИВЕРСИТЕТ 4.0»: ПОДГОТОВКА КАДРОВ ДЛЯ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ НИЗКОУГЛЕРОДНОГО ПЕРЕХОДА	
Кузнецова С.Н., Цыбуцинина И.Е., Фролов Ю.С., Горев Н.А.	168
SUN’IY INTELEKT VA REAL VAQT TIZIMLARI ASOSIDA HUDUDIY AVTOMOBIL YO’LLARI MUHANDISLIK INSHOATLARINI LOYIHALASH JARAYONINI MODELLASHTIRISH	
Norinov M.U., Zikrayev A.A.	177
REAL VAQT TIZIMLARI VA SUN’IY INTELEKT ASOSIDA EKOLOGIK MONITORINGNI AVTOMATLASHTIRISHNING ILMIY-ASOSIY YO’NALISHLARI	
Ergashev O.M.	186
ИҚЛИМ ЎЗГАРИШЛАРИ ШАРОИТИДА АГРАР СОҲАНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШДА СУҒУРТА МЕХАНИЗМИНИНГ РОЛИ	
Вахобов А.Р.	195
ИНСОН ВА АТРОФ-МУҲИТ УЙҒУНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ.	
Йўлдошев Н.Қ.	202
SUN’IY INTELEKTDAN ATROF-MUHITNI MUHOFAZALASHDA FOYDALANISH	
Nasriddinov I.X., Tulyaganov E.J.	209
O‘ZBEKISTONDA KO‘ZI OJIZ SHAXSLARNING IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK IMKONIYATLAR	
Isayev K.A., Qurbanov A.G’.	215
ЧОРВАЧИЛИК ХЎЖАЛИКЛАРИ ВА УЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР ЎРТАСИДА КООПЕРАЦИЯ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ	
Худайбердиев Ў.Э.	221
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA TIZIMI RIVOJLANISHI SHAROITIDA BIZNESNI BOSHQARISH VA TASHKIL QILISH	
Kambarova Sh.M.	228
BARQAROR INVESTITSIYALAR VA ESG ME’ZONLARI: NAZARIY TAHLIL	
Maxmasobirova N.U.	235
“O‘ZBEKISTON SANOAT TARMOQLARIDA ESG TAMOYILLARIGA ASOSLANGAN BOSHQARUV MECHANIZMLARINI JORIY ETISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH”	
Rusatamov Z.X.	241
THE ROLE OF ESG PRINCIPLES IN ATTRACTING INSTITUTIONAL INVESTORS IN CORPORATE GOVERNANCE	
Sadikova M.A.	249
OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA IQTISODIY DIVERSIFIKATSIYANING O‘RNI	
Daminova O.M.	254
КОНФУЦИАНСКИЕ ИДЕИ В КОРПОРАТИВНОМ УПРАВЛЕНИИ УЗБЕКИСТАНА	
Нарзуллаева Г.С., Сайфуллаева М.И., Носирова Н.Д.	262
YASHIL TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELEKTNING SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI	
Yakubova U.A.	278

HUDUDLARNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY–INSTITUTSIONAL ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA BU YO‘NALISHDAGI DAVLAT SIYOSATI	
Qo‘chqorova M.U.	284
INKLYUZIV IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT KORXONALARI FAOLIYATI RIVOJLANISHINING XORIJIY TAJRIBALARI	
Qurbanov A.G‘.	291
GLOBAL BIZNESDA INNOVATSIYALAR VA ULARNING XUSUSIYATLARI	
Murtazaev O.O.	298
SANOAT KORXONALAR BARQAROR RIVOJLANISHINING NAZARIY-USLUBIY JIHATLARI	
Ismatulloeva M.F.	304
TRANSPORT XIZMATLARINI IQTISODIYOTDA TUTGAN O‘RNI VA VAZIFALARI	
Karimova Sh.U.	311
ФИНАНСОВОЕ ОЗДОРОВЛЕНИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ АГРОБИЗНЕСА КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И СОКРАЩЕНИЯ БЕДНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ	
Адиллов Ш.Ш.	315
III SHO‘BA. ESG TAMOIYILLARI ASOSIDA HUDUDLAR VA SANOAT KORXONALARINING BARQAROR RIVOJLANISHINI TA‘MINLASH YO‘NALISHLARI.....	325
“SANOAT-5.0” VA BARQARORLIK: ASOSIY TENDENSIYALAR VA MUAMMOLAR	
Xotamov I.S., Qudratxo‘jayev A.K.	325
ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ КАК ДРАЙВЕР УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	
Мырзалиева Г.А., Байкенжеева Д.Б.	334
QISHLOQ XO‘JALIGIDA RESURSLARDAN OQILONA FOYDALANISH YO‘LLARI	
Asamxodjayeva Sh.Sh., Qodirov S.Q.	341
ESG TAMOIYILLARI HUDUDIY IQTISODIY SIYOSATDA: BARQAROR RIVOJLANISHNING YANGI PARADIGMASI	
Zaynutdinov I.S.	348
ESG TAMOIYILLARI ASOSIDA SANOAT CHIQINDILARINI QAYTA ISHLASHNING BARQAROR RIVOJLANISHGA TA‘SIRI	
Yusupov U.M.	353
AGLOMERATSIYALARNING “YASHIL” IQTISODIYOT RIVOJLANISHIGA TA‘SIRI	
Mardonov Sh.	362
O‘ZBEKISTON UZUMCHILIK KORXONALARINING EKSPORT SAMARADORLIGIGA EKO-MARKETING TA‘SIRINI TAHLIL QILISHDA SUN‘IY INTELLEKT VA MASHINAVIY O‘RGANISHGA ASOSLANGAN YANGI EKONOMETRIYA YONDASHUVI	
Usmonova Diyora Mahmud qizi	367
O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA SANOATNI TUTGAN O‘RNI.....	379
Matchanova Ma‘rifat Ikramovna.....	379
BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISH JARAYONIDA RAQAMLI BANK XIZMATLARINI KENGAYTIRISH ISTIQBOLLARI	
Meyliqulov Sh.X.	384
AVTOMOBILSOZLIKDA MAHALLIYLASHTIRISHNI RIVOJLANTIRISHDA IKKINCHI DARAJALI YETKAZIB BERUVCHILARNING O‘RNI VA ULARNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI	
Qobilov R.Sh.	388
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОДЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В КОМПАНИЯХ	
Аділ Ф.С.	392
ВНЕДРЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МОДЕЛЕЙ И МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ В КОМПАНИЯХ	
Жолдасова А.Б.	397
ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ РАЗРЕШЕНИЯ КОРПОРАТИВНЫХ КОНФЛИКТОВ	
Кемпірәлі Е.Қ.	404
РЕИНЖИНИРИНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ: ШАГИ К ИХ АВТОМАТИЗАЦИИ	
Пернебаев Е.Б.	409
ВНЕДРЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КОРПОРАТИВНЫМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ	

Рахатова Ж.Н.	414
HUDUDLARNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-INSTITUTSIONAL ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA BU YO'NALISHDAGI DAVLAT SIYOSATI	
Musulmonova Sh., Hikmatov M.	422
SANOAT KORXONALARIDA ESG TAMOYILLARINI JORIY ETISHNING MILLIY VA XORIJIY TAJRIBASI	
Toxirov J.M.	426
GREEN CAR: QISHLOQ XO'JALIGIDA NAZORATNI YENGILLASHTIRUVCHI AQLLI ROBOT	
Qurbonov Sh.B.	434
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK SANOAT ZONALARI FAOLIYATINING TAHLILI	
Baxromov A.B.	437
XALQARO AUDIT STANDARTLARIGA MUVOFIQ AUDITORLIK TEKSHIRUVLARINI YTKAZISH MASALALARI	
Ahmadjonov A.K.	443
ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ИШТИРОКИДАГИ КОРХОНАЛАРНИ ESG-ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛИШ: ИНСТИТУЦИОНАЛ АСОСЛАР, ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ИНТЕГРАЦИЯСИ ВА РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	
Ashurov Z.A.	448
IV SHO'BA. KICHIK VA O'RTA BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI TRANSFORMATSIYALASH VA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	459
KICHIK VA O'RTA BIZNES SUBYEKTLARI EKSPORT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH VA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	
Mamasoatov D.R.	459
РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: АНАЛИЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РЫНОК ТРУДА	
Abduraimova N.P.	464
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA BIZNES JARAYONLARINI BOSHQARISHNI RAQAMLASHTIRISHDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI	
Suyunov Y.B.	479
АРАБСКАЯ РЕСПУБЛИКА ЕГИПЕТ НА ПУТИ К УСТОЙЧИВОМУ ЭКОНОМИЧЕСКОМУ РОСТУ	
Ziyadullaeva L.C.	487
THE IMPACT OF THE CHINA-KYRGYZSTAN-UZBEKISTAN RAILWAY ON UZBEKISTAN'S ECONOMIC DEVELOPMENT: MECHANISMS, EFFECTS, AND POLICY RESPONSES	
Ye Maoqing.	492
XORIJIY INNAVATSION INVESTITSİYALARNI JALB ETISH DOLZARBLIGI	
Tulyaganov E.J., Ubaydullayeva G.E.	502
QURG'OQCHIL MINTAQALARDA KICHIK AGROBIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	
Qulliyev O.A.	507
BANKLARNING MOLİYAVIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA KAPITAL VA AKTIVLAR RENTABELLIGINING AHAMIYATI	
Alimjanova D.S.	516
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИЯМИ В БИЗНЕС-СФЕРЕ	
Raxymjanova A.A.	519
MAMLAKATIMIZDA EKSPORT JARAYONLARINI BARQARORLASHTIRISH OMILLARI	
Abdvaliyev Sh.X.	524
SANOAT KORXONALARIDA HR MENEJMENT TIZIMINI JORIY ETISH VA XODIMLARNI BOSHQARUV HOLATI TAHLILI	
Toshtemirov S.G'.	534
INSON RESURSLARINI BOSHQARISHDA MOTIVATSIYA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	
Abdufattoxova H.	539
AVTOMATLASHTIRILGAN BUYUMLARNI SARALOVCHI ROBOTLAR	
G'ulomov X.A.	545

APPLICATION OF ESG PRINCIPLES AS A WAY TO INCREASE COMPETITIVENESS IN THE MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES	
Kurbanov U.A., Kurbanova Sh.Y., Alimova D.T.	548
ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА РЫНОК ТРУДА.	
Фарходова Ш.Ш.	554
СОВРЕМЕННЫЕ НОВЕЙШИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ И БИЗНЕСЕ: РОЛЬ В СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РК	
Агабекова Ш.Н., Бокушева С., Байкенжеева Д.Б.	557
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕГИОНАХ КАЗАХСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	
Жартай Ж.М., Саттыбаева Д.М., Рахимова А.Н., Никкель Л.Д.	565
O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR	
Vahangurov O.O.	571
O‘ZBEKISTONNING YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH YO‘LLARI VA USTUVORLIKLARI	
Lugmanov B.M.	577
KAPITAL TANQISLIGI SHAROITIDA MOLIVAVIY RESURLARNI DIVERSIFIKATSIYA QILISH	
Arziyev S.	585
V SHO‘BA. ESG STANDARTLARIGA MOS KELADIGAN INVESTITSIYA LOYIHALARINI QO‘LLAB-QUVVATLASH, DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK VA XALQARO MOLIVA INSTITUTLARI	590
SANOAT KLASTERLARI – SANOAT SALOHİYATINI OSHIRISHNING STRATEGİK YO‘NALISHI SIFATIDA	
Sobirov A.A.	590
АНАЛИЗ ВА СИНТЕЗ МЕТОДЛАРИНИНГ ЭВОЛЮЦІЯСИ	
Dusmuratov P.D., Nosirova N.J.	597
ESG-ФАКТОРЫ В ПРИНЯТИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ	
Kim L.N., Eltaev N.K.	606
КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ «ЗЕЛЁНОЙ» ЭКОНОМИКИ НА ПРИМЕРЕ НИЖЕГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	
Remizova I.V.	614
TIJORAT BANKLARIDA DAVLAT MAQSADLI DASTURLARINI MOLIVALASHNING ILG‘OR XORIY TAJRIBALARI	
Shodiyev Sh.S.	620
ВЛИЯНИЕ ЗЕЛЁНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ИНВЕСТИЦИОННУЮ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ	
Usmanova Yu.	623
YASHIL ENERGETIKA SOHASIDA INVESTITSIYALARNING ROLI	
Primov S.F.	632
ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В РАМКАХ ЗЕЛЕННЫХ РАБОЧИХ МЕСТ	
Huvaydulloeva I.X.	638
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH	
Primov S.F.	642
TIJORAT BANKLARINING FAOLIYATIDA UCHRAIDIGAN RISKLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI	
Husanboev A.F.	647
ВЛИЯНИЕ ПРИНЦИПОВ ESG НА РЕЗУЛЬТАТЫ ПЕРВИЧНОГО ПУБЛИЧНОГО РАЗМЕЩЕНИЯ АКЦИЙ: КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ	
Saydulloev Sh.	653
RAHBAR KADRLARNING BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	
Olimov S.A.	660
MILLIY IQTISODIYOTDA KICHIK TADBIRKORLIKNING O‘RNI VA AHAMIYATI	
Kurbanova Sh.Y., Yusupov A.A.	667
ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ТРАНСФОРМАЦИЮ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	

Koptaeva G.II., Bekebaeva M.O.	672
HUDUDLAR TASHQI IQTISODIY STRATEGIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI	
Toshboyev M.M.	680
QISHLOQ XO'JALIGIDA KLASSTERLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA DAVLAT SUBSIDİYALARINING AHAMIYATI	
Yuldasheva D.K.	689
O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY-IJTIMOIIY AHAMIYATI	
Mamatov M.N.	699
RAQAMLI-ELEKTRON PULLAR VA KRIPTOVALYUTALAR FARQLARI	
Matchanov T.M., Matchanova M.I.	703
AXBOROT TIZIMLARI XUSUSIYATLARI	
Norinov M.U., Abdulxamid A.I., Oripov O.I., Madaminov F.R.	709
CHIQUINDILARNI QAYTA ISHLASH SANOATI VA ATROF-MUHITGA SALBIY TA'SIRINI KAMAYTIRISH YO'LLARI	
Tursunqulov Sh.R.	715
O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA ISHLAB CHIQUARISHNI DIVERSIFIKATSIYA QILISH VA IQLIM O'ZGARISHI OQIBATLARIGA MOSLASHISH MEXANIZMLARI	
Abduraxmanova Z.T., Rustamova M.M.	722
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI SANOATDA EKOLOGIK SAMARADORLIKNI OSHIRISH	
Hasanov H.X.	727
SHADOW ECONOMY EXPOSED: THE HIDDEN FORCES SHAPING ECONOMY.	
Arziev Sh.R.	735
TIJORAT BANKLARIDA INNOVATSION MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI	
Axmedova D.B.	741

ИНСОН ВА АТРОФ-МУҲИТ УЙЎУНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Йўлдошев Нуриддин Қурбонович

Тошкент менежмент ва иқтисодиёт институти
“Бизнес бошқаруви ва молия” кафедраси профессори, и.ф.д.

Аннотация. Мазкур мақолада инсон бахти ва уни таъминловчи омиллар, хусусан, табиий ва ижтимоий муҳитнинг инсон ҳаётидаги ўрни илмий-назарий ҳамда амалий жиҳатдан таҳлил қилинади. Тадқиқотда табиий омиллар (сув, тупроқ, ҳаво) ва ижтимоий омиллар (оила, жамоа, мафкуравий муҳит, таълим ва сиёсат)нинг ўзаро таъсири кенг ёритилган. Шу билан бирга, экологик барқарорликнинг иқтисодий ривожланиши ва корпоратив масъулият билан узвий боғлиқлиги мисоллар асосида таҳлил этилган. Мақолада ривожланган давлатлардаги корпоратив маданият, хусусан, Швеция, Германия, Япония тажрибалари орқали экологик ва ижтимоий масъулиятни амалга оширишнинг самарали механизмлари кўрсатилган. Милтон Фридман, Хоуард Боуэн, Жозеф Стиглиц каби иқтисодий фикр намояндаларининг илмий гоялари орқали “ишбилармонликнинг ижтимоий масъулияти” концепцияси ёритилган. Тадқиқотда экологик масъулиятнинг янги босқичи сифатида саноат ва маиший чиқиндилар муаммоси мисолида Ўзбекистон тажрибаси таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: инсон бахти, атроф-муҳит, табиий омиллар, ижтимоий омиллар, экологик масъулият, корпоратив маданият, ижтимоий масъулият, саноат чиқиндилари, барқарор ривожланиш, ахлоқий меъёрлар, бизнес.

Abstract. This article analyzes human happiness and the factors that ensure it, in particular, the role of the natural and social environment in human life, from a scientific, theoretical and practical point of view. The study extensively covers the interaction of natural factors (water, soil, air) and social factors (family, community, ideological environment, education and politics). At the same time, the close relationship between environmental sustainability and economic development and corporate responsibility is analyzed based on examples. The article shows effective mechanisms for implementing environmental and social responsibility through the experience of corporate culture in developed countries, in particular, Sweden, Germany, and Japan. The concept of “social responsibility of business” is highlighted through the scientific ideas of such representatives of economic thought as Milton Friedman, Howard Bowen, and Joseph Stiglitz. The study analyzes the experience of Uzbekistan as a new stage of environmental responsibility, using the example of the problem of industrial and household waste.

Key words: human happiness, environment, natural factors, social factors, environmental responsibility, corporate culture, social responsibility, industrial waste, sustainable development, ethical standards, business.

Кириш

Жаҳон адабиёти буюкларидан бири Лев Толстой “Уруш ва тинчлик” романидаги ўнлаб персонажлар ҳаётини таҳлил қилиб, уларнинг тақдирларини умумлаштириб, “Инсон бахт учун яратилган” деган хулосага келган эди. Хўш, инсон бахти нимада? Бу саволга муғул халқи “Инсон бахти уни ўраб турган атроф муҳитда” деб жавоб беради.

Инсон табиаи ва тақдирига таъсир этувчи атроф мухит омилларини табиий ва ижтимоий турларга ажратиш мумкин. Табиий омиллар сув, тупроқ, ҳаводан иборат бўлади. Мана шу унсурлар мусаффо бўлса тан-жонимиз соғ бўлади. Соғлиқ бу фоний дунёнинг энг катта бойлигидир. Модомики, бахтимиз мана шу омилларнинг ҳолатига боғлиқ экан, уларнинг мусаффолигига дахл қилмай, беэтиён бизнес юритишни ўрганишимиз лозим.

Ривожланган мамлакатларда ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, экологик ресурслар йилдан йилга емирилиб бормоқда. Ер қуррасидаги сув ресурсларининг бор йўғи 3 фоизигина ичишга яроқли, қолгани инсон фаолияти натижасида ифлосланган. Япон олими Эмоту Мосаро сувнинг эшитиш, эслаб қолиш қобилияти борлигини, яхши ёки ёмон муомалага таъсирчанлигини, шунга қараб унинг хужайралари турли шаклда кластерлар ҳосил қилишини исботлаб берган. Қатор мамлакатлар олимлари ўтказган тадқиқотлар ҳар бир жойдаги сув кластерлари алоҳида шаклда бўлишини исботлаган.

Сарвари коинот Расулulloх Муҳаммад саллоллоҳи алайҳи вассалам “Ватанни севмоқ иймондандир” деб таълим берганлар. Ўзлигини англаган ҳар бир инсон ватанини севиши, ватанпарвар бўлиши керак. Бу собиқ совет давридаги қолган коммунистик сафсата эмас, бу гапнинг тагида моддий асос бор. Инсон танасида сув салмоқли ўрин тутди. Инсон қаерда туғилса унинг танасидаги сув кластерлари ўша ерга хос шаклда бўлади. Шунинг учун ҳар бир инсон қаерда бўлмасин туғилган ватанига талпинади. Бу табиат қонунияти.

Ижтимоий омиллар оила, маҳалла, меҳнат жамоалари, мамлакатдаги мухитдан иборат бўлади.

Ривожланган мамлакатлар олимлари шундай хулосага келдиларки, саноатнинг ўсиш суръатлари, ялпи ички маҳсулот, “истеъмол саватчаси”, ўртача иш ҳақи даражаси каби иқтисодий кўрсаткичлар аҳолининг турмушидан розилик даражасини баҳолаш учун етарли эмас.

Улар инсон бахтини шакиллантирувчи ижтимоий омилларни ўрганишга доир ўтказган тадқиқотларида иқтисодиёт бўйича Нобель мукофоти соҳиби Жозеф Стиглиц услубига биноан, 100 дан ортиқ мамлакатлар аҳолиси ўртасида “Бахт ўлчови” сўровномаси ўтказилган. Бахт рейтинги аҳоли кайфиятига ҳал қилувчи таъсир ўтказадиган бешта мезон бўйича аниқланган. Булар: таълим, соғлиқни сақлаш, турмуш сифати, иқтисодий ўсиш динамикаси, сиёсий иқлимдан иборат.

2019 йилда 171 мамлакатнинг ялпи ички маҳсулоти 85,4 триллион долларни ташкил этган. Шунинг 80 фоизи 500 та миллатлараро диверсификацияланган компанияларга тегишли. Масалан, АҚШнинг

“Амазон” интернет савдо корпорацияси йиллик тушуми 874 миллиард, “Walmart” савдо корпорациясиники 500 миллиард, Хитойнинг “State Grid” электр тармоқлари корпорацияси тушуми эса 345 миллиард долларга тенг бўлган. Ваҳоланки, Ер юзида ялпи ички маҳсулоти кўрсаткичи ана шу рақамларнинг ярмига ҳам етмайдиган ўнлаб мамлакатларни санаш мумкин.

Хўш, шундай экан, миллатлараро корпорацияларнинг мамлакат аҳолиси, жаҳон жамоатчилиги олдидаги бурчлари нималардан иборат?

Корпорациялар зиммасидаги бурчлар улар фаолият юритаётган мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражасига кўра фарқланади. Давлатлар бу жабҳада, асосан, корпоратив ва маданийлашган турларга бўлинади. Буни қандай ажратишимиз мумкин?

Гап шундаки, корпоратив давлатларда иқтисодий ўсиш кўрсаткичлари ривожланишнинг асосий меъзонидир. Маданийлашган давлатларда иқтисодий кўрсаткичлар иккинчи ўринда. Уларда ижтимоий ривожланиш маданий-маърифий, маънавий ўсиш кўрсаткичлари етакчи аҳамият касб этади.

Иқтисодий ўсишни таъминлашда корпорациялар, умуман, бизнеснинг ўрни беқиёс. Чунки ишбилармон кўпроқ фойда топиш илинжида инновацион лойиҳаларни рўёбга чиқаришга зўр беришади. Бу орқали ўзларини ҳам, мамлакатни ҳам бой қилади. Тараққиётнинг юксак нуктасига чиққан Швецияни олайлик. “Инсонийлик қиёфасидаги капитализм мамлакати” деб аталадиган бу давлатда юридик шахслардан олинадиган даромад солиғи 26,3 фоиз, қўшилган қиймат солиғи 12 дан 25 фоизгача. Капиталнинг ўсган қисмидан эса 30 фоизгача солиқ олинади.

Дания, Германия ва бошқа ривожланган мамлакатларда давлатнинг аҳолини ижтимоий ҳимоялаш дастурлари тўлиқ мулкдорлар тўлайдиган солиқлар ҳисобидан молиялаштирилади. Мамлакатда ижтимоий ҳимоя дастурлари қанчалик кенг бўлса, бизнесдан олинадиган солиқлар юки шунчалик юқори бўлади.

“Швед социализми” бозор иқтисодиётига асосланган. Бу ерда корхоналарнинг 95 фоизи хусусий. Ишлаб чиқаришда давлат секторларининг улуши Италия ёки Францияга нисбатан анча паст. Аксинча, бу кўрсаткич ижтимоий таъминот, соғлиқни сақлаш ва таълимни бошқаришда ниҳоятда юқори. Булар жуда катта харажатларни талаб қилади. Шунинг учун Швецияда солиқлар ҳамда ижтимоий тўловлар миқдори анча салмоқли- ялпи маҳсулотнинг 60 фоизи атрофида.

“Швед модели”да иқтисодиёт давлат ўрнатган рақамлар доирасида ишлайди. Бу-“ёввойи” капитализм эмас, аксинча, давлат таъминоти ва иқтисодиётнинг юқори маҳсулдорлигимужассамлаштирилиб, тартибга

солинган тизим. Солиқ механизми шундай шакллантирилганки, бир нафар бой бир неча камбағални молиялаштиради. Шунинг учун давлат тадбиркорлар мулкининг кўпайишидан манфаатдор. Фақат шарт шуки, бу мулк жамиятга-хизмат қилсин!

Худди шундай ҳолат немислар мамлакатада ҳам мавжуд. Германия конституцияси фақат жамиятга хизмат қиладиган хусусий мулкни тан олади, жамият учун зарарли мулк ўзини яшаш ҳуқуқидан маҳрум қилади.

Корпорациялар жамоатчиликка нисбатан қандай муносабатда бўлиши лозим? Атроф-муҳитга-чи? Бу масалада ишбилармон доираларнинг ёндашувлари ҳар хил. Баъзиларнинг фикрича, қонунлар ва давлат ўрнатган меъёрларни бузмай, максимал фойдасини кўпайтирган ташкилот жамият олдидаги бурчини бажарган ҳисобланади. Бошқача ёндашув тарафдорлари эса ташкилотчилар ишчилар, истеъмолчилар ҳамда маҳаллий жамоаларнинг инсонийлик ва ижтимоий муносабатларига таъсирини ҳисобга олиб фаолият юритишини, ижтимоий-муаммоларни ечишга ҳисса қўшишини талаб қилади. Ушбу нуқтаи назарни ёқловчилар замонавий ташкилотлардан фақат юксак иқтисодий натижаларни эмас, балки жамиятнинг ижтимоий мақсадларига эришишини кутади.

Аслида ишбилармонликнинг шаклланиши узоқ йиллик жараён. Ана шу даврда жамоатчиликнинг унга нисбатан фикри ҳам такомиллашиб борган. XX аср бошида баъзи ишбилармон раҳбарлар корпорациялар ўз ресурсларини жамият ютуғи учун йўналтириши керак, деб ҳисоблаган. Масалан, америкалик пўлат ишлаб чиқарувчи Эндрю Карнеги ижтимоий дастурларга 350 минг доллар сарфлаб, 2 минг жамоат кутубхонасини курган. Джон Рокфеллер 550 миллион доллар эвазига Рокфеллер фондини тузган. “Сирс” фирмаси раҳбари Роберт Вуд рақамлар билан ифодалаб бўлмайдиган бундай кенг ижтимоий мажбуриятлар бизнесни ривожлантиришда устувор аҳамиятга эга, деб ҳисоблаган.

Аммо ўтган асрнинг 30-йилларида АҚШда юз берган “Буюк депрессия” Вуд ва унинг ҳамфикрлари қарашлари кенг ёйилишига тўсқинлик қилди. Чунки бу даврда Америка корхоналарининг мақсади банкрот бўлмай, яшаб қолиш эди. Жамият ҳам улардан фойда ҳамда иш ўринларини сақлаб қолишни кутарди.

50-йилларга келиб, ишбилармонликнинг жамият олдидаги масъулияти масаласи яна кўтарилди. Хоуард Боуэн “Ишбилармонликнинг ижтимоий масъулияти” китобида бизнесга ижтимоий масъулият концепциясини татбиқ этиш аҳамиятини асослаб берди.

Иқтисодиёт бўйича Нобель мукофоти соҳиби Милтон Фридманнинг ёзишича, ҳақиқий ишбилармонлик деганда “ўйин” қоидаларига риоя этган,

очиқ рақобатда қатнашган, товламачилик ҳамда алдамчилик қилмай, фойдани кўпайтиришга йўналтирилган қувват ва ресурслардан оқилона фойдалана олиш тушунилади. Шунинг учун ташкилотлар ресурсларининг бир қисмини ижтимоий каналларга йўналтириши лозим. Улар атроф-муҳит муҳофазаси, соғлиқни сақлаш ҳамда хавфсизлик, фуқаролар, истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоялаш каби соҳаларда масъулият билан ишлаши зарур.

Истеъмолчилар хавфсизлигини таъминлаш, экологик меъёрларга риоя қилиш-тадбиркорликнинг муҳим шарти. Маърифатлашган мамлакатларда ахлоқий меъёрларга амал қилиш тижорий муваффақият, моддий манфаатдан устун қўйилади.

Ижтимоий масъулият ташкилотнинг ижтимоий муаммоларга ихтиёрий равишда ҳозиржавоб бўлишини тақозо этади. Масалан, “Юнион Карбайд” фирмаси Хиндистоннинг Бхопал шаҳрида қурган заводдан заҳарли моддалар оқиб чиқиши оқибатида 2 минг киши нобуд бўлганда, дунё кимё саноатида 4-ўринда турган “Монсанто” фирмаси унинг 55 заводи яқинида яшайдиган аҳолини юз бериши мумкин бўлган фалокатдан ихтиёрий равишда огоҳлантирган. “Проктер энд Гэмбл” фирмаси 1980 йилда зарарли моддалари борлиги учун “рилай” тампонини ишлаб чиқаришни тўхтатган. “Джонсон энд Джонсон” фирмаси ҳам “Гилеңол” капсуласида заҳарли моддалар излари аниқланиши билан, 50 миллион доллар зарар кўришига қарамай, худди шундай йўл тутган. Бу мисоллар атроф-муҳит билан қарама-қаршиликка борган фирма узоқ муддат масъулият билан ишлай олмаслигини кўрсатади.

Немис ишбилармонларининг фикрича, бозор ёзилмаган қонунлар, “ўйин” қоидалари, ахлоқий меъёрларга риоя қилишни тақозо этади. Атроф-муҳитни ободонлаштириш, тартибсеварлик, инсофлилик, бирдамлик шулар жумласидандир. Жамиятда бирдамлик қанчалик кам бўлса, ҳуқуқий тартибга солиш ва давлат қарорларига эҳтиёж шунча кўп бўлади.

Ғарб мамлакатларида ишбилармонлар қатъий амал қиладиган ахлоқий меъёрлар мавжуд. Чунончи, юқори унумдорлик ва фойдага атроф-муҳитни бузиш эвазига эришмаслик шарт. Шунингдек, адолатли қоидалар доирасида рақобатлашиш зарур. Яна бир меъёрга кўра, меҳнат билан яратилган неъматларни шундай тақсимлаш лозимки, аҳоли орасида камситилган табақалар бўлмасин. Инсон техникага эмас, техника инсонга хизмат қилиши керак. Виждонга қонунлар шарт эмас. Виждонли фуқаролар қанча кўп бўлса, қонунларга эҳтиёж шунча кам бўлади.

Навбатдаги ахлоқий норма-корпорациялар ишларида хизматчилар иштирокининг оқилона шакллари фақат яхшироқ ишлаш истагини уйхотиб қолмай, балки масъулият ҳиссини оширсин. Ўз навбатида, иқтисодиёт диндан фарқли ўлароқ ахлоқий меъёрларга эмас, моддий неъматлар тақсимотида

йўналтирилади, бироқ жамоа манфаатлари тақозо этганда, ахлоқий меъёрларга бўйсунishi лозим.

Масалан, фирма фойдасини кўзлаб, атроф-муҳитга зиён келтириш жамият манфаатларига зид. Ёки ўз фойдаси учун шеригини алдаш мунофиқликдир. Бундай меъёрларни шакллантиришда Шарқ мамлакатларида ислом дини катта ўрин тутди. Ислом таълимоти диннинг ўзи каби объектив заруриятдан вужудга келган. У мусулмонларга фақат диний эмас, балки ҳаётий мажбуриятлар ҳам юклайди.

Ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, экологик ресурслар аста-секинлик билан ўзаро муносабатларнинг иқтисодий ричагларига айланиб бормоқда. Бозор муносабатлари барча нарсалар, шу жумладан, экологик ресурсларнинг сарфи, айниқса, мамлакатлараро олди-бердисида уларни маълум баҳоларда ўлчашни кун тартибига қўймоқда. Бу эса ана шу табиат бойликларини аҳоли ва ташкилотлар томонидан масъулиятсизлик билан исроф қилиб, фойдаланишнинг олдини олишга, яъни экологик масъулиятни оширишга хизмат қилади.

Экологик масъулиятни ошириш, асосан, ихтиёрийлик ва ички шахсий (жамоавий) тартибга бўйсиниш ҳиссини вужудга келтириш билан боғлиқ. Саноат ҳамда маиший чиқиндиларнинг кўпайиб бориши-атроф-муҳитга энг катта хавф туғдирувчи муаммо. Ҳозирги кунда дунё бўйича йилига бир неча миллиард тонна чиқинди ҳосил бўлади. Бунинг сабабини саноат, модофаа, маиший, илмий ва бошқа мақсадлар учун 60 та кимёвий элемент ҳамда ўнлаб табиий фойдали қазилма турлари ишлатилиши билан изоҳлаш мумкин.

АҚШ, Япония, Германия каби илғор мамлакатларда аҳоли жон бошига фойдали қазилмалар истеъмоли йилига 5-20 тоннани, дунё бўйича эса 8 тоннани ташкил этади. Бу кўрсаткич 100 йил-аввалги ҳолат билан қиёслаганда 4 баробар кўп.

Табиий бойликларни қазиб олиш жадаллашуви захираларнинг доимий қисқаришига олиб келиши маълум. Агар улар чуқурроқ жойлашган бўлса, борган сари кўпроқ қатламларни афдариб, ер юзига олиб чиқишга, техноген юклама даражасининг ортишига сабаб бўлаётир.

Америка тадқиқотларига кўра, бир нафар саноат ишчиси бир нафар аҳоли вакилига нисбатан 8 марта кўп саноат чиқиндиси чиқаради. АҚШ, Германия, Франция, Англия, Японияда бундай ташламаларни зарарсизлантириш 65-80 фоизга етади. Бошқа мамлакатларда эса афсуски, бу кўрсаткич анча паст.

Шаҳарлар кундалик ҳаётида ҳосил бўладиган қаттиқ маиший чиқиндилар ҳам атроф-муҳит учун катта таъсир кўрсатади. Уларнинг 20-40 фоизини макулатура, 2,5-3 фоизини қора ва рангли металллар, 25-40 фоизини

озик-овқат чиқиндилари, 1-2 фоизини пластмасса, 4-6 фоизини тўқимачилик буюмлари, 4-6 фоизини шиша ташкил этади.

Йилдан-йилга чиқиндилар таркиби ўзгарапти. Эллик йил аввал кўпроқ органик чиқиндилар чиқарилган бўлса, эндиликда пластика биринчи ўринга чиққан. Полиэтилен пакетларни маҳсулот солиш ё ўраш учун 20-30 дақиқа ишлатамизу, кейин унинг чиришига 480 йил вақт зарур бўлади.

Чиқиндилар кўпайишини тўхтатиш учун ҳар бир бизнес тузилмаси пластика, шиша, қоғозни қайта ишлаши, органик-биокомпост қилиши лозим. Бу борада Япония 1960 йилда, Европада 1980 йилларда ислохот бошлаган.

Чиқиндилар қайта тикланадиган қувват манбаидир. “Hitachi” корпорацияси дунё бўйлаб чиқиндиларни ёқиб, қувват яратувчи 500 та завод курган. Улар йирик шаҳарлар, ҳатто шаҳар марказларида жойлаштирилган бўлишига қарамай, бунга на аҳоли, на экологлар эътироз билдирмаган. Чунки бундай заводларда атмосферага чиқиши мумкин бўлган захарли газларни тутиб қолувчи фильтрлар ўрнатилган.

Саноат ва маиший чиқиндиларнинг кўпайиши – Ўзбекистон учун ҳам жиддий муаммо. Юртимизда йилига 7,1 миллион тонна маиший чиқиндилар тўпланади. 2018 йилда уларнинг 1,3 миллион тоннасини қайта ишлаш эвазига 1,1 миллион тоннага яқин маҳсулот тайёрланди. Қолган қисми эса йилига 5,87 миллион тоннани ташкил этапти. Ушбу муаммоларни ўз вақтида ҳал қилиш учун давлатимиз раҳбари 2019 йил 17 апрелда “2019-2028 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасида қаттиқ маиший чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” қарор қабул қилди. Ушбу ҳужжатда қайд этилишича, 2019-2028 йилларда қаттиқ маиший чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш тизимининг инфратузилмасини такомиллаштириш бўйича кенг кўламли ишлар олиб борилади, 13 та санитария жиҳатидан тозалаш давлат унитар корхонаси ҳамда уларнинг туман ва шаҳарларда 172 та филиали, бинобарин, 9 та маиший чиқиндилар билан боғлиқ ишларни комплекс амалга ошириш кластерлар ташкил этилди. Кўрилган чора-тадбирлар аҳолининг деярли ярми санитария жиҳатидан тозалаш хизматлари билан қамраб олинишига имкон берди. Ўз навбатида, атроф-муҳитни қаттиқ маиший чиқиндилардан тозалаш учун уларни тўплаш, ташиш, утилизация қилиш, қайта ишлаш бўйича 2019-2028 йилларга вазифалар белгиланди. Ушбу вазифаларнинг ўз вақтида бажарилиши мамлакатимиз озода ва мусоффолигини таъминлайди.

Шу ўринда сувдан тўғри фойдаланишга қаратилган тақлифлар киритишни жоиз деб биламиз:

1. Бу тақлиф қурилиш материаллари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналарга тегишли. Одатда улар оқимнинг юқорисидан

сувни олиб, ишлатиб, етарли даражада тозаламай қуйи оқимга чиқариб ташлайди. Шундай қоида ўрнатиш керакки, корхоналар сувни худудига нисбатан оқимнинг қуйидан олсин. Ишлатилган сувни тозалаб, оқимнинг юқорисига чиқарсин. Ана шунда улар ишлатилган сувни талаб даражасида тозалашга мажбур бўлади, акс ҳолда тозаланмаган сув корхонага қайтиб киради.

2. Хомашёларга ишлов бериш учун сувдан фойдаланадиган корхоналарда ичимлик сувини артезиан қудуқлардан олинган техник сувга алмаштиришни тавсия этамиз. Бу ўзгариш кундан-кунга қимматлашиб бораётган ичимлик сувларини тежаш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 апрелдаги “2019 - 2028 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасида қаттиқ маиший чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги ПҚ-4291-сон қарори. <https://lex.uz/docs/4291729>

2. Алишер Навоий. “Ибратли ҳикоялар ва ҳислатил ҳикматлар”. -Т.: “Sano standart” нашриёти, 2016 й.

3. Джексон Грейсон младший, Карла Оделл. «Американский менеджмент на пороге XXI века»ю М.: Издательство «Экономика».

4. Йўлдошев Н.Қ. “Маънавият иқтисодиётдан 10 қадам олдинда юриши керак: давлат хизматчилари фазилатларига бир назар”. //Халқ сўзи, 2020 йил 18 сентябр.

5. Йўлдошев Н.Қ. “Бизнес зиммасидаги бурч”. //Халқ сўзи, 2021 йил 19 июн.

SUN‘IY INTELLEKTDAN ATROF-MUHITNI MUHOFAZALASHDA FOYDALANISH

Nasriddinov Isomiddin Xolmatovich

Angren universiteti “Iqtisodiyotva moliya” kafedrasida dosenti

E-mail: nasriddinovisomidin@gmail.com

Tulyaganov Erkabay Jumabekovich

Angren universiteti “Iqtisodiyot va moliya” kafedrasida dosenti

E-mail: tulyaganoverkabay@gmail.com

Orcid: [0009-0009-7814-5529](https://orcid.org/0009-0009-7814-5529)

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada sun‘iy intellekt texnologiyalarining ekologik muammolarni hal etishdagi o‘rni va imkoniyatlari yoritilgan. Sun‘iy intellekt texnologiyalari zamonaviy ekologik muammolarni yechish uchun katta potensialga ega, zero sun‘iy intellekt katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash, ularni odamga nisbatan tez va samarali tahlil etish imkoniyatiga ega. Bu tahlil yordamida mavjud qonuniyatlar, trendlar va tabiiy jarayonlardagi o‘zgarishlarni o‘rganib optimal yechimlarni qabul qilish mumkin.*

Ingliz tili muharriri: Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi
Musahhih: Vaxabova Marfua Mirkamalovna
Sahifalovchi va dizayner: Zoirov Sardor Ziyodin o'g'li

2- TOPLAM

2- MAXSUS SON /2025

© Materiallar ko'chirib bosilganda, **“Management and Economics Scientific Research Journal”** jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pulli asosda chop etiladi.

El. pochta: journals@timeedu.uz

Tel.: +998 95 651 90 00

“Management and Economics Scientific Research Journal” jurnali 19.09.2024-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 404368-son reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. Litsenziya raqami:

C-5669639

PNFL: 308906510

Manzilimiz: Toshkent shahar Yakkasaroy tumani
Shota Rustaveli ko'chasi, 114